MÁTYÁS-RAUSCH PETRA*

NAGYBÁNYA VÁROSVEZETŐ ELITJE ÉS AZ ÖNKORMÁNYZATI TESTÜLET SZERKEZETE (1569–1600)**

Kulcsszavak: *Nagybánya, önkormányzat, bányászat, céh, városkönyv*

BEVEZETÉS

A szatmári bányavidék egyike volt a Magyar Királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség ércben leggazdagabb bányavidékeinek, így komoly gazdasági potenciál rejtett a térségben. Ha azonban a városai, azon belül is Nagybánya helyzetét vizsgáljuk a korabeli városhálózatban, érdekes ellentmondást fedezhetünk fel. Annak ellenére, hogy főként az osztrák örökös tartományokból, Nürnbergből és Krakkóból, igen jelentős tőke áramlott a bányarégióba, a központ kizárólag régiós feladatokat látott el. Ha a Kubinyi András által felállított kategóriákat figyelembe vesszük, Nagybánya a kisebb városok csoportjába tartozik, és két funkcionális szempontot lehet figyelembe venni: a város kiváltságolt helyzetét, illetve a helyi pénzügyi igazgatási intézményeket.¹ Tanulmányomban ezt a látszólagos anomáliát vizsgálom meg, illetve a városkönyv adatai alapján kívánom bemutatni az önkormányzati testület szerkezetét, a választások menetét. Nagybánya városkönyvét (*liber civitatis*) eddig még nem vizsgálták részletesen, pedig igen gazdag anyagot tartalmaz a 16. század utolsó felére vonatkozóan is.² A nagybányai városkönyvbe 1569-től kezdve jegyezték fel az évenként megtartott választások eredményeit, illetve ide vezették be a tanácsi határozatokat, valamint bizonyos összeg lefizetésének fejében tulajdonjogi vonatkozású tiltásokat, jogfenntartó nyilatkozatokat, és pereskedéseket

* MÁTYÁS-RAUSCH Petra (1984), PhD, történész, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, Budapest. E-mail: stefike.rausch@gmail.com.

** A tanulmány elkészítését az OTKA PD 108877 számú posztdoktori ösztöndíja támogatta.

- 1 A szatmári bányavidék bányászatával több tanulmányomban foglalkoztam, legújabban lásd MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A szatmári nemesérbányászat igazgatása Báthory Gábor fejedelemsége idején (1608–1613)*. Történelmi Szemle LV(2013). 3. sz. 491–517. A Kubinyi András alkotta kategóriákra lásd KUBINYI András: *Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében = Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Szerk. CSUKOVITS Enikő–LENGYEL Tünde. MTA, Bp., 2005 (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 35). 9–37 (a továbbiakban *Bártfától Pozsonyig*); valamint vö. KOLLMANN Örs László: *Az észak-gömöri központi helyek középkori és kora újkori fejlődése = Bártfától Pozsonyig* 47–122.
- 2 A Román Nemzeti Levéltárak Máramaros Megyei Osztálya (Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale Române) (a továbbiakban RNLtMm), Nagybánya város levéltára (Primăria orașului Baia Mare) (a továbbiakban Nagybánya lt), Feudalizmus kori iratok (Documente feudale), Fond 1, Szabad királyi bányaváros Nagybánya város jegyzőkönyve I (1560–1635) (a továbbiakban NbVJk).

záró megegyezéseket.³ A bejegyzések az 1590-es évek elején elapadtak, általában csak a városi tanács megválasztott tagjainak a nevét jegyezte fel a város jegyzője.

A VÁROSVEZETŐ ELIT ÉS AZ ÖNKORMÁNYZATI TESTÜLET SZERKEZETE

1. Belső tanács

Korábbi tanulmányaimban, amelyekben a nagybányai városvezető, valamint a gazdasági elitet vizsgáltam, a városkönyv, illetve a korabeli kamarai források alapján meghatároztam három főbb, foglalkozás alapján elkülönülő csoportot.⁴ Az első csoport az iparosok csoportja volt, a második a bányászoké, míg a harmadik csoportot az „egyéb” jelzővel illettem, ide azok a megválasztott tanácsstagok kerültek, akiknek a foglalkozását nem lehetett az iratok alapján pontosan meghatározni. A városvezető elit jellemzésénél mindenképpen foglalkoznunk kell a vezető testület választási mechanizmusával. Nagybánya lakosai még I. Károly alatt kaphatták kiváltságait, mert 1347-ben azért fordultak I. Lajoshoz, hogy a korábban tűzben elégett privilégiumaikat erősítse meg. Ebben az oklevélben esik először szó a bíró választásáról.⁵ Az évszázadok során többször megerősített és kiegészített privilégiumlevél sem a bíróválasztás menetét, sem a tanács választásának módszerét nem részletezte, így csak feltételezhetjük, hogy a budai jog szerint jártak el Nagybányán is, hiszen általában ez a városjog volt a legelterjedtebb a Magyar Királyság területén.⁶ Ezért csak a hasonló jogi státuszban lévő városokban alkalmazott módszer szolgálhat viszonylagos támpontként. Nagybányát Kubinyi András a királyi szabad városok közé sorolta, idetartozott Kolozsvár is. Kolozsvár esetében ismerjük a választás menetét. A polgárjoggal rendelkező férfiak közül választották meg a százférfiak tanácsát, azaz a felső tanácsot, amely minden év végén megválasztotta tagjai közül a 12 tagból álló alsó tanácsot, valamint a bírót.⁷ A nagybányai tanácsi névsorok vizsgálatánál a számbeli hasonlóság egyértelmű, illetve a névsorok elemzése azt is megmutatja, hogy a választásnál alkalmazták azt a budai jog által előírt kitélt, miszerint a bírónak a megválasztása előtt leg-

3 Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei. Bev., jegyz., átírás Kovács András. EME, Kvár, 1998 (Erdélyi történelmi adatok VI. 2). 4–14.

4 MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A nagybányai politikai elit és a helyi bányászatban betöltött szerepe a kamarai kezelés éve alatt (1569–1579)*. URBS. Magyar várostörténeti évkönyv VIII(2013). 61–95 (a továbbiakban MÁTYÁS-RAUSCH: *A nagybányai politikai elit*); Uő: *A városvezető és gazdasági elit összetétele Nagybányán (1569–1581)*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. 51–63.

5 RNLtMm, Nagybánya lt, Privilégiumok (Documente privilegiale), I. 6, 7/a, 35. Egy-egy város joga általában, az egyes fejlődési szakaszoknak megfelelően több, egymást követő, kiegészítő, valamint bővítő privilégium tartalmazta. Lásd FÜGEDI Erik: *Középkori magyar városprivilégiumok = Uő: Kol-duló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Gondolat, Bp., 1981. 238–311; WEISZ Boglárka: *A bányaváros mint önálló várostípus a 14. században*. Bányászattörténeti Közlemények X(2015). 1. sz. 31–57.

6 LAKATOS Bálint: *Mezővárosi és falusi önkormányzati testületek Magyarországon a késő középkorban*. Századok CXLVIII(2014). 2. sz. 495–530.

7 JENEY-TÓTH Annamária: *Műves emberek a kincses Kolozsvárott. Iparostársadalom a 17. századi Kolozsváron*. EME, Kvár, 2004 (Erdélyi tudományos füzetek 247). 31–32.

alább 6 évig a tanács tagjának kell lennie.⁸ A választás pontos időpontjáról első ízben 1579-ből van információnk, ekkor jegyezték fel először a hónapot, illetve a napot is: eszerint szeptember 6-án választották meg a város vezetőit. Egészen 1581-ig szeptember első napjaiban választották meg a tanács tagjait és a bírót, majd 1583-ban már január 1-jén történt meg a választás, mely szokás a tárgyalt korszak végéig érvényben maradt. Csupán az 1599. év volt kivétel, ekkor ugyanis a város válságos helyzete miatt január 10-én választották meg a testületet.⁹ 1579-ben igen érdekes fordulat játszódott le az önkormányzati testület történetében. A megválasztott tanácstagok közül hat nevet utólag kihúztak, és a jegyző a margóra odaírta megjegyzésként, hogy *rebelles*, a hat megválasztott tanácstag helyére pedig másik hat tagot delegáltak. A szegényes forrásanyag sajnos arra nézve nem ad pontos tájékoztatást, hogy mi-ben állt ez „lázadás”, de annyi bizonyos, hogy a városvezető testület szerkezetével és megválasztásával állhatott összefüggésben, és igen tekintélyes nagybányai polgárok álltak a háttérben: Szegedi Szabó János, Ötvös Lőrinc, Szűcs Demeter, Péchy Miklós. A hat „lázadó” 1581-ben újra a városi tanács tagjává válhatott.¹⁰ És ezen a ponton jutunk el a forrással kapcsolatos egyik legkomolyabb dilemmához. A 16. század végére a Magyar Királyság egykori területén minden településen kikristályosodott a vezetői testületek elnevezése, illetve az egyes tagok megnevezése is. A testületek egyszerűsített képletét Lakatos Bálint nyomán használom, ennek értelmében az önkormányzati testületek a következőképp néztek ki: bíró + esküdtek + többi polgár (=külső tanács) + a többiek (a közösség).¹¹ A bíró elnevezése a legtöbb esetben a *iudex* vagy *iudex primarius* volt, a bíró és az esküdtek – akiknek több elnevezése maradt fenn, úgymint *iurati*, *iurati cives*, *iurati consules*, *consules* – alkották a belső tanácsot, amely tulajdonképpen irányította a város életét statútumok és egyéb rendelkezések révén. Az esküdteket a külső tanács választotta, illetve a hivatalban lévő esküdtek jelölhettek újabb esküdteket. A belső tanács legelterjedtebb formája a 12 fős tanács volt, a szám általában 10 és 14 között mozgott. A külső tanácsot a polgárjoggal rendelkező férfiak közül választották, elszámoltathatták a bírót, illetve a belső tanácsot, számuk általában 10, 12, 25 vagy 20, 24, 50, esetleg 100 fő volt, amint azt Kolozsvár esetében is láthatjuk. Megnevezésük legtöbbször a *consules* volt.¹² A fentiekben leírt rendszer kellett, hogy működjön Nagybányán is, azonban az egyes tanácsok megkülönböztetésénél, az elnevezések pontos meghatározásánál nehézségbe ütközünk. Az 1569 és 1579 között eltelt egy évtized során a városkönyvbe bejegyzett tanács létszáma nagyrészt nem változott, a legtöbb esetben 12 fő volt, három évben (1571, 1574 és 1578) számlált 11 főt. Az alábbiakban közlöm a tanács létszámának változására vonatkozó össze-foglaló diagramot.¹³

8 LAKATOS: *i. m.* 505.

9 NbVJk 228; WEISZ: *i. m.* 36–42.

10 Uo. 159, 171.

11 LAKATOS: *i. m.* 505.

12 Uo. 510.

13 NbVJk 47–229.

1. diagram. A belső és külső tanács számbéli változása Nagybányán (1569–1600)

A városkönyvben található elnevezések gondolkodóba ejtik a kutatót, ugyanis az 1569 és 1579 között eltelt egy évtized során 6 évben választottak *iurati cives*eket, 5 évben pedig *iurati cives*eket és *consules*okat is. Amint már említettem, a korabeli terminológia szerint a belső tanács tagjaira egyaránt használták a *iurati* és a *consules* kifejezéseket is. Ebből kifolyólag Nagybányán igen érdekes helyzettel találkozunk, miszerint bizonyos években csak belső tanácsot választott volna a polgárjoggal rendelkező közösség, vagy esetleg két belső tanácsot egyszerre – ennek logikus magyarázata nem lévén, nem sok valószínűséggel bír –, illetve a külső tanács tagjainak megnevezése a többi városban előforduló elnevezéstől eltérően a *iurati/iurati cives* lenne, míg a belső tanács tagjait *consules*nak nevezték. Nagy valószínűség szerint bizonyos években csak egy tanácsot választottak a polgárok, és amikor a körülmények megkövetelték, két tanácsot alakítottak meg: az egyik volt a két *consules*ből és a bíróból álló belső tanács, míg a másik az általában 9 vagy 10 főt számláló külső tanács. Véleményem szerint indokolt két tanácsról beszélni Nagybánya esetében, még akkor is, ha a *iurati* vagy *iurati cives* nem megszokott kifejezés a külső tanács tagjaira, öt ízben egyébként a külső tanács tagjait *proconsules*ként titulálták (1592–1593 és 1596–1598).¹⁴ A terminológiai és egyben várostörténeti probléma megoldásában nem segítenek sokat a város számára kiadott kiváltságlevelek sem, mert az ezekben feltüntetett *intitulatio* kizárólag a bíró és az esküdtek említéséből áll (*iudex et iurati cives*).¹⁵ Nagybánya vezetési mechanizmusában azonban 1579 után fontos, mondhatjuk radikális, változás állt be. Ugyanis ebben az évben történt a már említett „*rebellio*”, és ekkor zártak ki a külső tanácsból hat tekintélyes nagybányai polgárt. A kizárás minden bizonnyal összefüggött a változásokkal, hiszen ezt követően minden évben 2 *consules*t és 10 *iurati cives*t választottak meg. Eszerint 1580-tól kezdve a belső tanács három főből állt, míg a külső tanács 10 főből. Lakatos Bálint kutatásaiból tudjuk, hogy a belső tanács állhatott 6, illetve 4 főből, így a nagybányai 3 tagú testület teljes mértékben elfogadható.¹⁶ Azt azonban nehéz megállapítani, hogy melyik csoport érte el a későbbi változtatásokat, a legkézenfekvőbb megoldás az lenne, hogy a kizárt tagok elleneztek a változtatásokat. Azonban a városkönyvben először a kizártak neveit húzták át, majd a későbbiekben azt, hogy lázadás miatt zárták ki őket, így elképzelhető,

14 Vö. LAKATOS: i. m. 513–520. Korábbi tanulmányomban a *consul* fogalmát másképp értelmeztem. Lásd MÁTYÁS-RAUSCH: *A nagybányai politikai elit* 66.

15 RNLtMm, Nagybánya lt, Privilegiumok, 19.

16 LAKATOS: i. m. 513.

hogy ők voltak az újítók, de kisebbségben maradtak a tervükkel, ezt támasztja alá, hogy többeknek a kizárást követő években lódul meg a karrierje, miután bevezették az újításokat.¹⁷ Szegedi Szabó János 1579 és 1600 között három alkalommal volt bíró, és kilenc alkalommal volt a belső tanács tagja, emellett annak a szabó céhnek is tagja volt, amely a legerősebb képvisellel rendelkezett a nagybányai városvezetésben, minden évben tudtak legalább egy-egy embert delegálni a két tanács valamelyikébe, befolyásuk megelőzte az ötvösökét is, jóllehet Nagybánya bányavárosként komoly ötvösiparral büszkélkedhetett.¹⁸ Péchy Miklós, a komoly befolyással bíró Péchy család tagja, 1579-et megelőzően 5 alkalommal volt esküdt, míg kétszer volt a belső tanács tagja, majd 1579 után öt alkalommal lett bíró, és ugyancsak öt éven át volt a belső tanács tagja. A legtöbb esetben váltogatta a pozíciókat, egyik évben bíró, míg a másikban tanácsos volt.¹⁹ A választás időpontja 1583-tól kezdve január 1. lett, előtte valószínűleg szeptember elején tartották a tisztújításokat, az erre vonatkozó bejegyzés 1579-ből származik. A vizsgált időszakban csak 1582-ben nem tartottak választást, de valószínűleg azért nem, mert döntés született arról, hogy ezt követően január 1-én tartják a választásokat, így 1582 szeptemberében már nem lett volna értelme pár hónapra új testületet alakítani.²⁰

A városvezető elit elemzése során meg kell vizsgálni az egyes városvezető csoportok részvételét a belső, illetve a külső tanácsban egyaránt. A belső tanács összetételének vizsgálatánál azokat az éveket is figyelembe vettem, amelyekben csak egy tanács volt, mivel nagy valószínűség szerint ilyenkor ez a tanács vitte a belső tanács feladatkörét is. A három vezető csoport a belső tanácsban betöltött szerepét az alábbi diagram segítségével mutatom be.²¹

2. diagram. A belső tanács összetétele az egyes kategóriák szerint (1569–1600)

Az iparosok százalékos aránya a belső tanácsban, ha a tárgyalt korszak egészét vesszük figyelembe, akkor 38%, abszolút számokban kifejezve 2 fő. A bányászok részesedése 29%, abszolút számokban 1 fő, míg az egyéb kategóriáé 34% és 2 fő. A korábbi vizsgálataim során is hasonló eredményre jutottam, így az adatok alapján kijelenthető, hogy a nagybányai város-

17 NbVJk 159.

18 MÁTYÁS-RAUSCH: *A nagybányai politikai elit* 68.

19 NbVJk 148, 151, 191.

20 Uo. 180.

21 Uo. 47–229.

vezetés legerősebb csoportját az iparosok alkották. Ha a környező városokra vonatkozó hasonló kutatások eredményeit összevetjük a nagybányai adatokkal, több párhuzamra is felfigyelhetünk.²² A kolozsvári iparosok átlagolt arányszáma a város vezető testületeiben 35% volt, ez abszolút számokban kifejezve 4,5. Hasonlóan kolozsvári társaikhoz, a nagybányai iparosok igen komoly anyagi bázissal és erős érdekérvényesítő képességgel rendelkezettek, a legjelentősebb városvezető csoportként valójában ők irányították a várost. Ha az iparoscsoporton belül az egyes céhek részesedését és befolyását vesszük górcső alá, igen érdekes eredményre juthatunk. A legtöbb tagot ugyanis a szabócéh tudta delegálni a belső tanácsba, az átlagolt arányszámuk 20% volt, és annak ellenére, hogy Nagybánya bányaváros volt, az ötvösök szerepe a szabókéhoz képest elhanyagolható volt, mindössze 5% volt az átlagolt arányszámuk a tárgyalat időszakban. A kolozsvári ötvöscéhről tudjuk, hogy komoly érdekelt-sége volt a kolozsvári aranybevaltó- és pénzverőkamrában,²³ ez azonban a nagybányai ötvös céhről úgy látszik nem mondható el, igen gyenge befolyásukat tekintve. Az iparoscsoporton belül több érdekes karriertörténetet találhatunk. A komoly befolyással rendelkező Péchy család két tagja is igen sikeres karriert tudhatott magáénak. Az egyik Péchy János volt, aki a szabócéhbe tartozott, egyszer bíró, négy alkalommal a külső tanács, míg kétszer a belső tanács tagja volt. A másik Péchy Pál ötvösmester volt, aki háromszor tanácsos, azaz a belső tanács tagja, illetve hatszor a külső tanács tagja volt.²⁴ Az ötvösök közül csak neki sikerült nagyobb karriert befutnia, a bírói széket viszont nem sikerült elfoglalnia. A század utolsó negyedében Szamosszegi János épített ki sikeres karriert, 1589-től egészen 1597-ig folyamatosan vagy bíró volt, vagy a belső tanács tagjaként működött.²⁵

3. diagram. A szabó-, az ötvös- és a szűcscéhek részvételi aránya a belső tanácsban (1569–1600)

22 Vö. JENEY-TÓTH: i. m. 45–46.

23 Vö. BUNTA Magdolna: *Kolozsvári ötvösök a 16–18. században*. Nemzeti Múzeum, Bp., 2001 (Bibliotheca Humanitatis Historica XVII). 25; FLÓRA Ágnes: *Hivatal vagy hivatás? Városi jegyzők a kora újkori Erdélyben* = „...éltünk mi sokáig »két hazában«...”. *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. DÁNÉ Veronka–OBORNI Teréz–SIPOS Gábor. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 128.

24 MÁTYÁS-RAUSCH: *A nagybányai politikai elit* 67–68.

25 NbVJk 47–159.

Ha a nagybányai bányászok belső tanácsban betöltött szerepét vizsgáljuk, hasonlóan az ötvös céh adatainak elemzéséhez, igen érdekes eredményre juthatunk, és egy látszólagos ellentmondással kerülünk szembe. A számokat és az átlagolt százalékot nézve a bányászok általában 1 főt tudtak a belső tanácsba delegálni, bizonyos években egyet sem, míg a 16. század legvégén több éven keresztül 2 fő képviselte csoportjukat. Az elért 29% a harmadik helyre volt elegendő, az iparoscsoporthoz mintegy 10%-kal megelőzte őket. Ezen a ponton mindenképpen fel kell tennie a kutatónak azt a kérdést, hogy egy bányászvárosban, ahol bányakamara és pénzverde is működött, miért alulreprezentáltabb a város fő profiljának tartott ágazat képviselőinek részvétele a város vezetésében, mint a többi foglalkozási ágé. Erre a kérdésre már több tanulmányomban kerestem a választ, eddig két lehetséges okot vázoltam fel, miszerint a helyi bányászat igen komoly gondokkal küzdött, ezért a helyi termelők sem tudtak olyan érdekérvényesítő képességet felmutatni, mint az erősebb bázissal rendelkező iparosok. Ennek azonban ellentmond az, hogy több, külföldről ide települt bányabérlő család karrierje pont Nagybányán indult el, és innen terjeszkedtek tovább a 17. század elején az Erdélyi Fejedelemség területére. A két legsikeresebb család a Lisbona és a Krakker családok voltak, akik a szatmári bányavidék nyújtotta lehetőséget egyfajta ugródeszkának használták ahhoz, hogy a Fejedelemség területén még nagyobb befolyásra tegyenek szert.²⁶ Azt tartom inkább valószínűnek, hogy a nagybányai gazdasági elitnek volt egy olyan része, amely nem vett részt aktívan a város irányításában, így a közéleti és a termelői életforma kettévált. A bányatulajdonosok közül senki sem futott be sikeres közéleti karriert, Nagy Simon és Szegedi Ferenc kizárólag a város gazdasági életében vettek részt.²⁷ Egyedül Mészáros Lukács tudta a bányászati és közéleti tevékenységet összeegyeztetni, azonban neki sem volt saját tulajdonú bányája, hanem Választó Péter örökösei gyámjaként kezelte a család nagybányai bányáit, miközben 1569 és 1594 között minden évben vagy a belső, vagy a külső tanács tagja volt, vagy bíróként irányította a város életét.²⁸ A bányászcsoporthoz tartozó polgárok közül Forintverő János, a bányakamara alkalmazottja, és Bozó István tudta az 1594. évet követően betölteni a „tanácsosi” vagy a bírói posztot. Forintverő Jánosnak nem volt bányatulajdona, Bozó Istvánról csak feltételezhető, hogy a bányászcsoporthoz tartozott, mivel édesapja, Bozó Ferenc, az 1570-es évek elején bányaművelő volt.²⁹

26 Gerhard Lisbona 1601-től bérelte a nagybányai fiskális bányát, a bányakamarát és a pénzverdét, Báthory Gábor uralkodása alatt már a zalatnai arany- és higanybányákat is igazgatta, Bethlen Gábor alatt két nevelt fia, Henrich és Hans folytatta a családi vállalkozást. Idősebb Krakker György krakkói polgár társával, Peter Kozliával művelte az oláhláposi bányákat a Báthory-korszak elején, Krakker Szaniszló 1604-ben gyulafehérvári udvarbíró volt, ifjabb Krakker György Bethlen Gábor alatt művelt több Hunyad vármegyében található aranybányát, ahogy ez a fejedelem bányászati rendeletéből kiderül. Lásd MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A bányaauradalmak szerepe az erdélyi nemesérbányászat igazgatásában. Az erdélyi nemesérbányászat igazgatásrendszerének vázlatos áttekintése (1607–1629) = Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Szerk. DÁNÉ Veronka–HORN Ildikó–LUPESCU MAKÓ Mária–OBORNI Teréz–RÜSZ-FOGARASI Enikő–SIPOS Gábor. EME, Kvár, 2014. 516–523; illetve Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn, Sienbenbürgischen Urkunden, Faszikel RN 95/2 (1552–1611), fol. 819–913.

27 MÁTYÁS-RAUSCH: *A nagybányai politikai elit* 80–89.

28 Uo.

29 NbVJk 224–229.

Az „egyéb” csoport alig 4%-kal maradt le az iparosok mögött, így igen komoly erőt jelentettek a városi önkormányzatban. Ezen a csoporton belül a legbefolyásosabb réteget a literátus műveltséggel rendelkező deákok képviselték, a belső tanácsban átlagolt arányszámuk mintegy 18% volt, átlagban egy főt tudtak delegálni a testületbe. A deákok kimagasló száma mindenképpen összefügg azzal, hogy a helyi bányászati adminisztrációban szükség volt speciális tudás birtokában lévő szakemberekre.³⁰ A deákok közül az 1570-es évek elején Károly Gáspár futott be igen sikeres karriert, három egymást követő évben volt bíró. Ennél hosszabb ideig volt tagja a nagybányai városvezetésnek Zalai Tamás deák, 1581 és 1596 között mindegyik évben be volt választva vagy a belső, vagy a külső tanácsba, legtöbbször Forintverő Jánossal és Péchy Miklóssal volt egyszerre tanácsos.³¹ Péchy Miklós személyével kapcsolatban annyit tudunk meg a forrásokból, hogy ő is a már említett befolyásos Péchy család tagja volt, több helybeli árvának volt kirendelt gyámja, illetve sikeres politikai karriert tudhatott magáénak. 1569 és 1600 között hat alkalommal volt bíró, hétszer a belső és hatszor a külső tanács tagja, karrierje a már említett 1579. évi „lázzadást” követően ívelt fel igazán.³² A városkönyv arra vonatkozóan nem tartalmaz adatokat, hogy Péchy Miklós melyik foglalkozási ághoz tartozott, ezért nem soroltam a deákok közé sem, ide csak azokat a polgárokat számítottam, akiknek a neve mellett legalább egyszer szerepel a deák kifejezés. Péchy Miklós nagy valószínűség szerint családjai pozícióját kihasználva tudott eredményesen boldogulni a közéletben.

4. diagram. A deákok részvételi aránya a belső tanácsban (1569–1600)

Azt már a korábbi kutatásaim során megállapítottam, hogy a nagybányai önkormányzati testületekben igen kicsi volt a fluktuáció. A fenti adatok csak megerősíteni tudják ezt a tézist, miszerint egy igen szűk elit tartotta kezében a városvezetés felső szintjét, és ebbe az elitbe igen nehéz volt bekerülni.³³

30 FLÓRA: i. m. 128.

31 NbVJk 54–140.

32 Uo.

33 MÁTYÁS-RAUSCH: *A nagybányai politikai elit* 67.

2. Külső tanács

A külső tanács esetében is a belső tanács vizsgálatához hasonló módszerrel jártam el. Az adatok összegzéséből az derült ki, hogy a külső tanácsban a legbefolyásosabb csoportot az egyéb kategória képviselte, átlagolt arányszámuk 54% volt, ez abszolút számban kifejezve 5 főt tett ki. A második erő az iparoscsoporthoz volt, ők átlagban 4 főt tudtak delegálni a külső tanácsba, így az átlagolt arányszámuk 50% volt. A bányászok alulreprezentáltsága igazán a külső tanácsban való részvételükben mutatkozott meg, itt ugyanis alig 10%-ot értek el, ez átlagban egy fő delegálását jelentette. Az önkormányzati testület belső tanácsnál megfigyelt szerkezete visszaköszön a külső tanács felépítésénél is, annyi különbséggel, hogy itt az egyéb kategória, és azon belül leginkább a deákok, pár százalékkal megelőzték az iparosokat.³⁴ A bányászok részvétele hullámzó, az 1570-es években jelen vannak a külső tanácsban, bár nem folyamatosan, majd az 1580-as évek folyamán minden évben legalább egy tagot tudtak delegálni, ez az 1590-es évekre két főre emelkedett, a század végére azonban újra eltűntek az esküdtek közül.³⁵

5. diagram. A külső tanács összetétele az egyes kategóriák szerint (1569–1600)

Az iparoscsoporthoz belül vizsgált három céh, a szűcs-, a szabó- és az ötvös-, vizsgálata érdekes eredményeket hozott. Eszerint a külső tanácsban a legerősebb képvisellel az ötvösök rendelkeztek, átlagban egy főt tudtak delegálni esküdtnak, ez százalékban kifejezve 13% volt, a szűcscéh átlagolt arányszáma 11% volt, őket is egy fő képviselte a külső tanácsban. A szabócéh a külső tanácsban nem képviselt jelentékeny erőt, részvételük abszolút számban nem kifejezhető, átlagolt arányszámuk mindössze 5%. Az eredmények azt mutatják, hogy az ötvöscéh jelentős befolyással bírt Nagybányán, de a város felső vezetésében, azaz a belső tanácsban, nem tudtak versenyre kelni a szabócéhhez. Az ötvösmesterek nevének vizsgálata is igen érdekes eredményt mutat, miszerint a helybéli Péchy Pál mellett a Váradról származó Ötvös János, a dévai Ötvös András és a szatmári Ötvös János tudott bekerülni a külső tanácsba, és ott éveken keresztül képviselni társaik érdekeit. Nagybánya tehát igen vonzó célpontnak számított a 16. század utolsó harmadában, hiszen szinte az egész Fejedelemség területéről

34 NbVJk 47–229.

35 Uo.

jöttek ide mesteremberek dolgozni. Ez a jelenség mindenképpen összefügg azzal, hogy a helyi bányászat, jóllehet nem érte a késő középkori termelési mutatókat, mégis jó termelékenység-gel működött, így megérte itt mind bányászként, mind ötvösként dolgozni.³⁶

6. diagram. A szabó-, a szűcs- és az ötvöscéh részvételi aránya a külső tanácsban (1569–1600)

A külső tanács legerősebb csoportjába tartozó deákok közül a tárgyalt korszakban a külső tanácsba átlagban 5 fő került be, ez mintegy 48%-ot tett ki. A már említett Zalai Tamás deák is esküdtként kezdte közeleti karrierjét, valamint a Kalmár család több tagja, Kalmár István és Kalmár Lőrinc. A külső tanács „oszlopos tagjának” számítottak az 1580-as évektől kezdve Lippay Imre deák, Olasz Jakab, Herges Péter és Diószegi György deákok.³⁷ A század végén tűnik fel a névsorokban Cseff(ey) János neve, több névváltozat is megfigyelhető vele kapcsolatban. Úgy vélem, hogy abba a Cseff(ey) családba tartozott, amely még az 1570-es években volt Felsőbányán bányatulajdonos, Cseff(ey) Orbán felsőbányai bíró is volt, halála után özvegye kezelte a bányákat, amelyeket végül átadott a nagybányai Nagy Simonnak.³⁸

7. diagram. A deákok részvételi aránya a külső tanácsban (1569–1600)

36 Uo.

37 Uo.

38 Uo. A Cseff(ey) család neve nagymértékben hasonlít az erdélyi származású, a Báthory-korszakban jelentős tisztségeket betöltő Noszolyi Cseffey család nevéhez. A rokonság tényét nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, a hasonlóság azonban szembetűnő. Lásd OBORNI Teréz: *Bornemissza Pál és Dobó István távozása Erdélyből (1556)* = Uő: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkor Erdélyben*. ELTE, Bp., 2011 (Udvertörténet kötetek IV). 74–85.

ÖSSZEGZÉS

Nagybánya önkormányzati testületének illetve városvezető elitjének vizsgálatánál elsősorban a 16. század közepétől vezetett városkönyv, valamint a városnak adományozott kiváltságlevelek segíthetik a kutatót. Nagybányán 1569 és 1600 között bizonyos években csak egy tanács működött, az adatok vizsgálatánál ezt a tanácsot a belső tanácsok közé soroltam. 1579-ben azonban egy radikálisnak mondható fordulat játszódott le a választások terén, melynek okán az 1579. évet követően minden évben felállt egy 3 főből álló belső tanács és egy 10 főből álló külső tanács. A korábban meghatározott három városvezető csoport (iparos-, bányász-, egyéb) részvételét vizsgáltam a belső és a külső tanácsban egyaránt. A belső tanácsban a legbefolyásosabb csoport az iparosoké volt, ha céhekre lebontjuk a részvételi arányokat, akkor a legerősebb cseh Nagybányán a szabócéh volt. Annak ellenére, hogy Nagybánya fő profiljának mindeképpen a bányászat tekintendő, a bányászok igen kis számban voltak jelen a város felső vezetésében. Véleményem szerint ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a közeleti és a bányászati életforma kettévált. A harmadik kategóriában a deákok, literátus műveltséggel rendelkezők képviselték a legnépesebb csoportot, nagy számuk összefügg azzal, hogy a városban a bányakamara és a pénzverde működéséhez szükség volt speciális tudással rendelkező írástudók alkalmazására. Ha a külső tanácsra vonatkozó adatokat vesszük görcső alá, akkor a deákok átlagolt arányszáma lesz a legmagasabb, őket követik az iparosok, és ezen belül pedig az ötvösök. Annak ellenére, hogy a belső tanácsban nem tudtak jelentős pozíciót elfoglalni, a külső tanácsban ők jelentették a legszélesebb iparosréteget, a fejedelemség egész területéről érkeztek Nagybányára ötvösmesterek.

THE GOVERNING ELITE OF BAIÁ MARE (NAGYBÁNYA)
AND THE STRUCTURE OF THE LOCAL GOVERNMENT (1569–1600)

Keywords: *Baia Mare, local government, mining, guilds, town-minutes*

The study examines the leading groups of Baia Mare (Nagybánya) between 1569 and 1600. The most important source is the protocol of the town-minutes, that includes the names of the elected officials. Examining the elite of Baia Mare from the early modern period several basic conclusions may be drawn. Three groups belonged to the leading political stratum of the town: craftsmen, miners, and 'other citizens', who couldn't be categorized. The group of the craftsmen had the most important effect on the town's political life: although this stratum gave the most jurors and councillors to the government, at the end of 16th century their influence was driven back by many reasons. During this era the miners' participation wasn't significant in the leading staff of the town, in spite of the fact that Baia Mare was a well-known mining town, and – because of the presence of the mining chamber and the mint – it was the centre of the mining administration. Although the lack of information stopped us to precisely categorize the members of the third group, that of the 'other citizens', "intellectuals" seem to represent this stratum, who had taken over the leading roles in the town from the craftsmen at the end of 16th century.

The local government of Baia Mare consisted of two parts: the "inside" and the "outside" councils, who led the town's life in the 16th and 17th centuries. Though, in the time of the chamber administration there was only one council elected, both of them were elected only after 1579.

ELITA GUVERNAMENTALĂ A ORAȘULUI BAIA MARE
ȘI STRUCTURA MAGISTRATURII ORĂȘENEȘTI (1569–1600)

Cuvinte-cheie: Baia Mare, autoguvernare, minerit, bresle, statute orășenești

Studiul analizează grupurile de orășeni care au condus orașul Baia Mare între 1569 și 1600. Cea mai importantă sursă pentru studierea tematicii a fost protocolul orașului, care – printre altele – conține hotărârile orășenești aduse cu ocazia adunărilor generale ale magistraturii. Din punctul nostru de vedere cele mai importante sunt listele care conțin numele oficialilor aleși anual. Analiza elitelor din Baia Mare din perioada modernă timpurie a arătat că în conducerea politică a orașului pot fi diferențiate trei grupuri diferite: breslașii, minerii și „alți orășeni”, care din lipsa informațiilor nu au putut fi categorisite cu exactitate. Grupul breslașilor a avut efectul cel mai important asupra vieții politice din oraș. În ciuda faptului că acest grup a dat cei mai mulți juzi și consilieri orășenești, la sfârșitul secolului XVI influența lor a fost diminuată de mai mulți factori. Al doilea grup, cel al minerilor, a fost mai puțin prezent în instituțiile de conducere ale orașului, cu toate că Baia Mare a fost nu numai un oraș minier cunoscut, ci prin prezența Cămării și a monetăriei, a fost și centrul administrației miniere. Cu toate că lacunele din izvoare nu fac posibilă identificarea membrilor celui de al treilea grup, „intelectualii” par să reprezinte acest strat, care la sfârșitul secolului XVI au preluat inițiativa în conducerea orașului.

În secolele XVI–XVII orașul Baia Mare a fost condus de un magistrat alcătuit din două instituții: consiliul „intern” și cel „extern”, însă în timpul administrației Cămării se pare că a existat doar un consiliu, ambele consilii existând numai după 1579.